

MALOLETNI PRESTUPNIK KAO ŽRTVA KRIMINALA

Danica VASILJEVIĆ PRODANOVIĆ¹

Univerzitet u Beogradu

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

U javnosti postoji stereotip „idealne žrtve” koja zaslužuje pažnju i simpatije jer je bespomoćna i nije ničim izazvala prestupnika koji joj je naneo povredu ili štetu. U realnom životu žrtva veoma često može imati sasvim suprotne atribute i identitet. Novija istraživanja bave se ispitivanjem fenomena preklapanja žrtva–prestupnik, odnosno okolnosti da je žrtva istovremeno i prestupnik. Brojni autori ističu da postoji veća verovatnoća viktimizacije prestupnika u odnosu na lica koja nisu prestupnici, dok je sa druge strane veća verovatnoća prestupništva lica koja su bila žrtve krivičnog dela u odnosu na osobe koje nisu doživele viktimizaciju. U ovom radu je dat pregled nekih karakteristika fenomena preklapanja žrtve i prestupnika u kontekstu adolescenata. Cilj rada je da se ukaže na teorijske odrednice i praktične implikacije odnosa između prestupništva i viktimizacije maloletnika. Proučavanje ovog odnosa je aktuelna tema u kriminologiji i viktimologiji, koja takođe ima aplikativni značaj za donošenje različitih odluka u sistemu maloletničkog pravosuđa.

ključne reči: delinkvencija, viktimizacija, maloletni prestupnik, preklapanje žrtva–prestupnik

UVOD

Tradicionalna kriminologija je dugo pristupala objašnjavanju kriminaliteta posmatrajući pojave viktimizacije i prestupništva zasebno. Savremeni istraživači prihvataju pretpostavku da je teško razumeti prestupništvo i viktimizaciju ukoliko

¹ E-mail: vp.danica@gmail.com

se ove pojave ne posmatraju istovremeno (Lauritsen, Sampson & Laub, 1991). Nalazi mnogih istraživanja sve više ukazuju na okolnost da žrtve i prestupnici dele zajedničke faktore rizika i da je veoma često jedna ista osoba istovremeno i žrtva i prestupnik (Lauritsen & Laub, 2007). Ovaj fenomen se u literaturi označava kao preklapanje (preplitanje) žrtva–prestupnik (victim-offender overlap).

Hans fon Hentig je prvi autor koji se bavio istraživanjem interakcije između žrtava i učinilaca (Hentig, 1940) i ukazao na činjenicu da ista osoba može biti i prestupnik i žrtva krivičnog dela (Hentig, 1948, prema Berg, Stewart, Schreck & Simons, 2012). U narednih nekoliko decenija istraživači su uglavnom bili zaokupljeni tretiranjem pitanja koja se odnose na viktimizaciju i prestupništvo zasebno, pri čemu su tradicionalne kriminološke teme prvenstveno bile usmerene ka pitanjima prestupništva. Razvoj viktimologije doprineo je proširivanju interesovanja na pitanja žrtava, ali se značajniji porast broja viktimoloških istraživanja beleži tek krajem osamdesetih godina, pri čemu sadržaj tema ukazuje na „postojanje primarnog interesovanja za žrtve seksualnih delikata” (Lindgren & Nikolić-Ristanović, 2011: 54). Upravo u tom periodu nastaju uticajni radovi na temu preklapanja žrtva–prestupnik (Jensen & Brownfield, 1987; Lauritsen et al., 1991; Sampson & Lauritsen, 1990). Koristeći podatke iz opsežnih anketa, istraživači su ustanovili da postoje sličnosti karakteristika žrtava i prestupnika. Istraživanja ovog fenomena obuhvataju različite kategorije žrtava–prestupnika, a značajan deo literature je posvećen adolescentima, kao posebno ranjivoj kategoriji podložnoj viktimizaciji. Ovaj rad je fokusiran na fenomen preklapanja žrtva–prestupnik u kontekstu maloletničkog prestupništva, sa ciljem da ukaže na teorijske odrednice i praktične implikacije odnosa između prestupništva i viktimizacije maloletnika.

Idealna i realna žrtva-prestupnik

Kada se govori o žrtvi krivičnog dela, značenje ovog pojma se obično određuje intuitivno. Prema jednom određenju, žrtva krivičnog dela se može definisati kao „osoba koja trpi fizičku povredu, emocionalnu patnju ili materijalnu štetu” (Vasiljević-Prodanović, 2013: 25). U javnosti postoji uvreženo mišljenje da ne zaslužuje podjednaku pažnju i simpatije svaka osoba koja je pretrpela povredu ili štetu. Status žrtve je socijalni konstrukt i ne zavisi isključivo od činjenice da je neko oštećena strana. Da bi neka osoba u očima javnosti imala status žrtve trebalo bi da odgovara sledećem idealnom profilu: „da je slabija u odnosu na agresora, da ga ničim nije izazvala, da obavlja konvencionalne aktivnosti i ne krši zakon” (Karmen, 2013: 5). Opisujući idealnu žrtvu prema modelu „starije dame koju nakon posete bolesnoj sestri, po povratku kući u po bela dana napada krupan muškarac, udara je po glavi, otima joj tašnicu i koristi novac da bi kupio drogu”, Nils Kristi naglašava da su u realnom životu žrtva i prestupnik obični ljudi, a ne ideali (Christie, 1986). U realnom životu se retko pojavljuje diferencijacija na nedužne žrtve i prestupnike predatore, već se uloge često prepliću. Pitanja identiteta i karakteristika žrtve i prestupnika su kompleksna, a u mnogim slučajevima kontroverzna. Stvari se dodatno komplikuju kada je žrtva istovremeno i prestupnik. Pogledajmo nekoliko primera iz realnog života: *Primer 1*: Dečaci odlučuju da se „osvete” vršnjaku nasilniku koji ih maltretira, kinji i tuče u školi. Udružuju se, sačekaju ga i „vraćaju mu dug” dobrim batinama. *Primer 2*: Mladić na splavu, u alkoholisanom stanju, provocira goste, izaziva tuču i biva izboden nožem. *Primer 3*: Razbojnici „tipuju” sitnog dilemra droge, upadaju mu u stan, vezuju ga, primoravaju da kaže gde drži novac i dragocenosti i odnose plen.

Primetićete da su u prvom primeru naše simpatije zapravo na strani učinilaca dela, a ne žrtve. Primarne žrtve su u navedenom slučaju postale prestupnici jer su odlučile da uzmu pravdu u svoje ruke. U drugom primeru većina ljudi

bi prokomentarisala: „Dobio je šta je tražio”. Žrtva je istovremeno i prestupnik koji se bahato ponaša i izaziva situaciju u kojoj postaje oštećena strana. U slučaju dileru droge možemo pretpostaviti da se komšije ne bi mnogo zabrinule. Ni policija verovatno ne bi toliko revnosno tražila počinioca kao u slučaju „običnih građana”. Zapravo, vrlo je verovatno da događaj ne bi ni bio prijavljen policiji zbog straha oštećenog od mogućih negativnih implikacija po njega samog. Ovaj slučaj viktimizacije mogao bi se podvesti pod kategoriju „rizika kriminalne profesije”. Ovo su neke od situacija u kojima se uloge prepliću: žrtva postaje prestupnik, a prestupnik je istovremeno i žrtva. Možemo zaključiti da pojmovi žrtve i prestupnika, koji se „u idealnom slučaju definišu kao disjunktne skupove, u praksi mogu imati veoma mnogo tačkica preseka” (Vasiljević-Prodanović, 2013: 25). U realnom životu nije redak slučaj da je prestupničko ponašanje u vezi sa prethodnim iskustvom viktimizacije. S druge strane, do viktimizacije može doći usled faktora povezanih sa načinom života ili postupcima prestupnika.

Teorijski okvir preklapanja žrtva–prestupnik

Prva sistematična teorijska objašnjenja fenomena preklapanja žrtva–prestupnik se mogu pronaći u okvirima teorija životnog stila (Hindelang, Gottfredson & Garofalo, 1978) i rutinskih aktivnosti (Cohen & Felson, 1979). Prema ovim teorijama, fenomen preklapanja se može objasniti sličnostima socijalnih i demografskih karakteristika žrtava i prestupnika.

Prema teoriji životnog stila, izloženost viktimizaciji se može objasniti ne samo sociodemografskim karakteristikama, već i specifičnim stilom života pojedinca. Posebne karakteristike načina života osobe povećavaju rizik viktimizacije. To može biti: izlaženje kasno noću; vreme provedeno izvan okruženja bliskih lica i članova porodice; povezanost i druženje sa delinkventnim pojedincima i grupama i sl. Delinkventni stil života povećava rizik viktimizacije zbog same prirode prestupničkog

ponašanja. Kriminalna aktivnost se može posmatrati kao „karakteristika načina života ili oblik rutinske aktivnosti koji povećava rizik viktimizacije zbog postojanja motiva, ranjivosti ili krivice osoba koje su u nju uključene” (Jensen & Brownfield, 1986, prema Lauritsen et al., 1991: 268). Postoje mišljenja da objašnjenja koja pruža teorija životnog stila ne uzimaju u obzir lične karakteristike žrtava koje povećavaju rizik viktimizacije. Takve karakteristike dovode žrtve do usaglašenosti sa motivima, potrebama i reakcijama određenih prestupnika (Finkelhor & Asdigian, 1996). Autori izdvajaju tri elementa usaglašenosti: *ranjivost* – osobine ili slabosti žrtve koje je čine lakšom metom; *satisfakcija* – osobine poput pola, koje prestupniku omogućavaju zadovoljstvo (npr. u slučaju seksualnih delikata); *antagonizam* – osobine koje kod prestupnika izazivaju bes, ozlojeđenost ili ljubomoru.

Osnovna postavka teorije rutinskih aktivnosti je da se kriminal javlja kada postoje tri elementa: (1) pogodna meta (što može biti osoba, objekat ili mesto koji su izloženi napadu), (2) motivisan prestupnik (može biti svako ko se nađe u pogodnoj prilici da prekrši zakon) i (3) odsustvo sposobnih čuvara (to mogu biti lica – policija, obezbeđenje, odrasla osoba, ali i sredstva za nadzor i obezbeđenje – sigurnosne kamere i sl.). Pojava kriminaliteta se može objasniti konvergencijom ova tri elementa u vremenu i prostoru, dok izostanak nekog elementa umanjuje rizik (Felson & Cohen, 1979: 604). Autori koji su se bavili ovom temom naglašavaju da način na koji ljudi koriste slobodno vreme i organizuju svoje dnevne aktivnosti može biti povezan sa prestupništvom i viktimizacijom. Preklapanje žrtva–prestupnik se može objasniti na primeru adolescenata sa sličnim karakteristikama (npr. nizak stepen samokontrole, slabe socijalne veze) koji dolaze u rizične situacije. Obračuni navijačkih grupa (koji se „rutinski” praktikuju pre i nakon sportskih priredbi) primer su situacija u kojima prestupničko ponašanje povećava rizik viktimizacije. Mogućnosti za pojavu devijantnog ponašanja se povećavaju prema sledećem obrascu: „u društvu vršnjaka se lakše pribegava devijantnom ponašanju; odsustvo nadzora umanjuje mogućnost socijalne reakcije

na devijantnost; nedostatak strukturisanih aktivnosti ostavlja više vremena za devijantno ponašanje” (Osgood, Wilson, Malley, Bachman & Johnston, 1996: 635).

Pojedini autori objašnjavaju fenomen preklapanja žrtva–prestupnik sa stanovišta teorija potkulture. Istraživanje Berga i saradnika, obavljeno na uzorku adolescenata metodom ankete samoprijavljivanjem, pokazalo je da je uzajamna povezanost između nasilnog kriminaliteta i viktimizacije posebno prisutna u sredinama sa naglašenom potkulturom ulice. Povezanost nije potvrđena u slučajevima učinilaca nasilnih delikata koji ne žive u ovakvim sredinama, što ide u prilog pretpostavke „da ulična potkultura može poslužiti u objašnjavanju etiologije fenomena preklapanja žrtva–prestupnik” (Berg et al., 2012: 384).

Blek govori o kriminalitetu kao sredstvu neformalne socijalne kontrole. Autor navodi niz primera iz realnog života koji prikazuju različite situacije u kojima prestupnik doživljava svoje kriminalno ponašanje kao moralno, zasnovano na sopstvenoj percepciji dobra i zla. Pribegavanje nasilju u vidu samopomoći, kao privatna reakcija (osveta ili kazna) za učinjeno delo, karakteristično je za tradicionalne zajednice, ali nije iščezlo ni u modernim društvima. Različiti oblici krivičnih dela, od ubistava do krađa ili oštećivanja imovine, veoma često predstavljaju zapravo metode nasilnog rešavanja konfliktnih situacija (Black, 1983). Kriminalitet u takvim slučajevima predstavlja sredstvo odmazde za prethodnu viktimizaciju, a prestupnik je prethodna žrtva kriminala. Anderson navodi da u sredinama u kojima se poštuje etički kodeks ponašanja zasnovan na „zakonu ulice”, mladi pribegavaju nasilju kako bi stvorili i održali reputaciju, a mnogi su spremni da za ulični „kodeks časti” rizikuju i život (Anderson, 1999, prema Berg et al., 2012). Nasilje kao sredstvo neformalne socijalne kontrole može delovati zastrašujuće na sve potencijalne žrtve, koje se u cilju zaštite od moguće viktimizacije udružuju u kriminalne grupe, odnosno maloletničke bande, kada je reč o adolescentima. Ova okolnost istovremeno povećava rizik viktimizacije, jer pripadnost maloletničkoj bandi podrazumeva blizak

kontakt sa drugim prestupnicima i eventualno učestvovanje u obračunima sa pripadnicima drugih grupa.

Nalazi longitudinalne studije Dženingsa i saradnika o postojanosti faktora rizika, posebno samokontrole, pokazuju da se fenomen preklapanja žrtva–prestupnik može objasniti postavkama teorije samokontrole. Nizak stepen samokontrole je, prema autorima, zajednička varijabla koja objašnjava putanje razvoja prestupništva i viktimizacije (Jennings, Higgins, Tewksbury, Gover & Piquero, 2010).

Odnos između viktimizacije i prestupništva

Iako postoje brojna mišljenja da su viktimizacija i prestupništvo pojave koje su u pozitivnoj relaciji, ne postoji saglasnost istraživača po pitanju kauzalnog odnosa između viktimizacije i kriminalne aktivnosti. Autori koji se bave objašnjavanjem odnosa između viktimizacije i prestupništva polaze od dva različita pristupa. Najveći broj autora ukazuje da između prestupništva i viktimizacije postoji dinamička povezanost i da ove pojave jedna drugu uzajamno uzrokuju. Iskustvo viktimizacije (prestupništva) dovodi do promene kod pojedinca, u smislu povećanja verovatnoće budućeg prestupništva (viktimizacije). Drugi autori polaze od teze o heterogenosti populacije, navodeći da između viktimizacije i prestupništva postoji prividna korelacija zahvaljujući tome što su obe pojave povezane sa vremenski stabilnim faktorima, kao što su, na primer, karakteristike ličnosti (Ousey, Wilcox & Fisher, 2011).

Nalazi brojnih istraživanja ukazuju na zajedničke faktore rizika viktimizacije i prestupništva, što može značiti da postoje slični procesi koji generišu prestupništvo i viktimizaciju (Gottfredson, 1981). Istraživanje Singera govori u prilog teze o homogenosti populacija žrtava i prestupnika koji su uključeni u nasilni delikt, kako u pogledu njihovih demografskih karakteristika, tako i „u smislu reakcija na situacije u kojima su izloženi nekoj fizičkoj ili psihološkoj pretnji” (Singer, 1981: 780). Dženings i saradnici su na osnovu pregleda rezultata

nekoliko desetina istraživanja obavljenih u periodu od 1958. do 2011. godine konstatovali visok stepen preklapanja prestupništva i viktimizacije, kao i postojanje zajedničkih rizičnih/ protektivnih faktora. Međutim, autori smatraju da se taj odnos ne može nedvosmisleno oceniti kao idealan jer zavisi od vrste krivičnih dela (jača je povezanost za nasilni nego za imovinski kriminalitet), a zajednički faktori rizika mogu ukazivati kako na uzajamnu povezanost viktimizacije i prestupništva, tako i na određene protivrečnosti tog odnosa (Jennings, Piquero & Reingle, 2012: 24).

Pojedini autori (Ousey et al., 2011) prijavljuju kombinovane nalaze istraživanja povezanosti viktimizacije i prestupništva (pozitivna i negativna povezanost). Pretpostavka je da bi pozitivna povezanost mogla biti rezultat visokog rizika pojedinca (slab nivo samokontrole, sredinski faktori), dok bi se negativna povezanost mogla pripisati niskom nivou rizika (Ousey et al., 2011). Postoje i objašnjenja prema kojima je negativna povezanost posledica činjenice da neki pojedinci nakon viktimizacije mogu da promene dotadašnji rizični stil života (Jacques & Wright, 2008 prema Ousey et al., 2011). Postojanje recipročnog odnosa između ovih pojava nije potvrđeno ni u Entorfovom istraživanju. Njegovi nalazi pokazuju da pored prestupništva kao glavnog faktora, na povećan rizik viktimizacije utiče udruživanje u veće grupe vršnjaka, dok oženjeni i fizički zdravi ljudi imaju manji rizik da postanu žrtve kriminala. Međutim, kada je reč o obrnutom odnosu, rezultati pokazuju da viktimizacija nije od značaja za prestupništvo (Entorf, 2013).

Maloletni prestupnici kao žrtve

Značajan broj studija koje obrađuju temu preklapanja žrtva–prestupnik odnosi se na adolescente, koji su prema opštem mišljenju posebno ranjiva kategorija, podložna viktimizaciji. Period adolescencije karakteriše i sklonost ka prestupništvu, što čini drugu stranu ovog fenomena. Maloletni prestupnici čine kategoriju koja je posebno značajna za ispitivanje odnosa

viktimizacije i prestupništva. Sparks navodi da su prestupnici idealne mete zato što mogu biti viktimizirani relativno nekažnjeno, jer postoji manja verovatnoća da će prijaviti krivično delo policiji. Ako se to i dogodi, njihova prijava obično ima manji kredibilitet u odnosu na one koji nemaju prethodnu kriminalnu istoriju (Sparks, 1982, prema Lauritsen et al., 1991).

Istraživanje obavljeno na uzorku adolescenata obuhvaćenih National Youth Survey pokazalo je da delinkventni način života povećava rizik da maloletnik postane žrtva fizičkog nasilja ili imovinskog kriminaliteta (Lauritsen et al., 1991). Nalazi istraživanja Dedmena i Mekdonalda su potvrdili da postoji snažna povezanost između prestupništva i viktimizacije maloletnika. Prema autorima, postoji veća verovatnoća da maloletni prestupnici postanu žrtve nasilnog ili imovinskog kriminaliteta u odnosu na nedelinkvente (Deadman & MacDonald, 2004).

Devijantni stil života koji ne obuhvata nasilno ponašanje takođe može povećati rizik viktimizacije. Osoba koja koristi droge ili alkohol povećava rizik izloženosti različitim oblicima viktimizacije (krađe, fizičko nasilje, vandalizam) jer ima manju sposobnost samoodbrane (Jensen & Brownfield, 1986, prema Lauritsen et al., 1991). Slični su i zaključci drugih autora koji navode da korišćenje alkohola „smanjuje sposobnost žrtve da proceni rizik, ili jednostavno dovodi do izloženosti riziku” (Foreman-Peck & Moore, 2010: 167).

Smatra se da adolescenti muškog pola imaju veći rizik viktimizacije zato što su povezani sa drugim adolescentima koji su uključeni u prestupničke aktivnosti. Rezultati istraživanja koje je obavila Šefer ukazuju da vršnjaci predstavljaju značajnu determinantu uključenosti adolescenata u kriminalitet kao učinilaca, ali takođe i kao žrtava. Autorka je zaključila da postoji snažna povezanost između prestupništva i viktimizacije, da je taj odnos recipročan i da je verovatno rezultat sličnih društvenih procesa. Adolescenti koji pripadaju grupama vršnjaka sa prestupničkim ponašanjem su pod većim rizikom prestupništva, jer ih grupa usmerava na takvo ponašanje. S druge strane, nalazi istraživanja pokazuju da pripadnost vršnjačkim

grupama sa nasilnim članovima povećava rizik viktimizacije samo ako je adolescent uključen u kriminalne aktivnosti. Ukoliko adolescent nije prestupnik, druženje sa vršnjacima koji važe za „čvrste momke” obezbeđuje zaštitu od spoljnih pretnji i deluje na smanjivanje rizika viktimizacije (Shaffer, 2004).

Analiza podataka međunarodne ankete samoprijavljivanjem delinkvencije pokazala je da ispitanici koji nisu prijavili iskustvo prestupništva i viktimizacije imaju viši nivo protektivnih faktora, kao što je samokontrola i porodične veze, i niži nivo faktora rizika, kao što su agresivni stavovi i druženje sa prestupnicima. Ispitanici koji su prijavili i viktimizaciju i prestupništvo imaju najniži nivo protektivnih i najviši nivo faktora rizika (Posick, 2012). Zanimljiva je komparacija stepena povezanosti viktimizacije i prestupništva prema regionima. Kada se posmatra po evropskim regionima, najslabija korelacija je utvrđena u zemljama mediteranskog podneblja, a najснаžnija u skandinavskim zemljama i razvijenim zapadnoevropskim državama. Autor tumači ove rezultate tradicionalnom vezanošću stanovnika mediteranskih krajeva za porodicu i dejstvom porodice kao inhibirajućeg faktora. Stanovnici mediteranskih krajeva su jače vezani za porodicu i probleme često rešavaju uz konsultaciju sa članovima porodice, što je manje uobičajeno u nordijskim kulturama (Posick, 2012). Nalazi autora su u skladu sa rezultatima drugih istraživanja koja pokazuju da postoji značajna korelacija između prestupništva i viktimizacije.

Rezultati istraživanja realizovanog u Srbiji 2013. i 2014. godine u okviru treće Međunarodne ankete samoprijavljivanjem delinkvencije ukazali su na niz faktora koji povezuju delinkvenciju i viktimizaciju maloletnika. Utvrđena je povezanost viktimizacije uopšte, kao i pojedinačnih oblika viktimizacije (van porodice i u okviru nje) sa delinkventnim ponašanjem maloletnika. Posebno je naglašeno da postoji snažna povezanost između viktimizacije fizičkim napadom i krađom uz upotrebu oružja, sile ili pretnje sa nasilnom delinkvencijom. Viktimizacija nasiljem u porodici je u najvećoj povezanosti sa nasilnim delinkventnim ponašanjem (Stevković i Nikolić-Ristanović, 2016). Kada je reč o varijablama koje opisuju

porodično funkcionisanje i njihovoj povezanosti sa delinkventnim ponašanjem, ustanovljeno je da je odsustvo kontrole ili slaba kontrola maloletnika od strane roditelja povezana sa različitim oblicima delinkvencije. Odsustvo saznanja roditelja o kretanju i aktivnostima dece izvan kuće je u najvećoj meri povezano sa delinkvencijom u vezi sa drogama, vandalizmom, učestvovanjem u grupnim tučama, kao i težim oblicima delinkvencije, poput razbojništva i provalnih krađa (Vasiljević-Prodanović, 2016a). Faktori rizika u školskom okruženju su takođe povezani sa delinkventnim ponašanjima maloletnika, pri čemu je mišljenje ispitanika o prisustvu narkomanije u školi u najvećoj meri povezano sa nošenjem oružja, trgovinom drogom i konzumiranjem droga. Loš uspeh u školi i bežanje iz škole povezani su sa „lakšim oblicima delinkvencije, poput pisanja grafita, vandalizma i konzumiranja alkohola, ali i sa težim oblicima poput nošenja oružja i učestvovanja u grupnoj tuči” (Vasiljević-Prodanović, 2016b: 172). Ovi nalazi, u skladu sa postavkama teorija životnog stila i rutinskih aktivnosti, ukazuju na povećani rizik viktimizacije maloletnika i otkrivaju faktore rizika koji mogu biti predmet preventivnih aktivnosti usmerenih ka maloletniku i njegovom neposrednom socijalnom okruženju.

Praktične implikacije preklapanja žrtva–prestupnik

Većina autora ističe da je fenomen preklapanja žrtva–prestupnik posebno izražen i značajan u adolescentnom dobu. Menard navodi da su u periodu adolescencije viktimizacija i prestupništvo uzajamno podsticajni faktori. Uobičajeni obrazac je da najpre dolazi do viktimizacije koja je praćena frustracionom agresivnošću, ali nije redak slučaj da se najpre javlja prestupničko ponašanje, nakon čega sledi viktimizacija, što je u saglasnosti sa teorijama rutinskih aktivnosti i životnog stila (Menard, 2009). Imajući u vidu saznanje da postoji povećan rizik viktimizacije maloletnog prestupnika, nameće

se potreba za intervencijama koje će delovati na redukovanje prestupništva bez stigmatizacije i daljeg uvlačenja maloletnika u delinkventnu potkulturu. S tim ciljem se mogu preporučiti različiti procesi restorativne pravde, kao i postupci zasnovani na reintegrativnom posramljivanju, koje predstavlja „veoma primamljiv izazov za praksu krivičnogpravnog reagovanja” (Vasiljević-Prodanović, 2012: 497), posebno kada je reč o maloletnim prestupnicima.

Saznanje da je adolescent uključen u kriminalne aktivnosti pokazuje da postoji verovatnoća da je i sam bio žrtva nekog oblika kriminala, što može ukazati na potrebu za posebnom podrškom i primenom specifičnih oblika tretmana. Takođe, veća je verovatnoća da će adolescent, kao rezultat sopstvenog kriminalnog delovanja, biti izloženiji viktimizaciji. U tom smislu programi prevencije prestupništva maloletnika imaju istovremeno uticaj i na prevenciju buduće viktimizacije.

Rezultati brojnih studija ukazuju da je slaba samokontrola važan faktor u generisanju prestupništva i zajednički faktor koji povezuje prestupništvo i viktimizaciju. Gotfredson i Hirši su ustanovili da je samokontrola relativno stabilna osobina, na koju se može uticati u ranoj adolescenciji (do desete godine života) (Gottfredson & Hirschi, 1990, prema Jennings et al., 2010). Ovaj nalaz je od kritičnog značaja za pravovremeno planiranje i primenu intervencija prema adolescentu radi rešavanja problema slabe samokontrole u najranijem periodu života.

Imajući u vidu da je uticaj viktimizacije na prestupništvo snažniji u periodu neposredno nakon doživljenog iskustva viktimizacije, može se zaključiti da će preventivni efekti intervencije na moguće prestupništvo biti veći ukoliko se ona primeni ubrzo nakon viktimizacije. Prema mišljenju Šefer, prednost ovakvog pristupa (delovanje na viktimizaciju, a ne prestupništvo) sastoji se u tome što su adolescenti otvoreniji za saradnju „kada je u pitanju nešto što se njima dešava, nego kada je reč o stvarima koje oni čine” (Shaffer, 2004: 205).

Kada je reč o aplikativnom značaju istraživanja fenomena preklapanja maloletnika žrtava-prestupnika, takođe treba

skrenuti pažnju na okolnost da su programi podrške obično koncipirani tako da imaju isključivo jednu od ciljnih grupa – ili žrtve, ili prestupnike. Šrek i saradnici navode da se na taj način potiskuje u drugi plan činjenica da „značajan deo onih koji često doživljavaju nasilje čine osobe koje su istovremeno i žrtve i prestupnici” (Schreck et al., 2008: 894). Pored toga, neki autori primećuju da su programi za podršku žrtvama fokusirani na pružanje pomoći „pravim” žrtvama, dok se potrebe žrtava–prestupnika zanemaruju (Karmen, 2007, prema Jennings et al., 2010). Ciljevi programa tretmana maloletnih prestupnika efektivnije bi se ostvarivali ukoliko bi se imalo u vidu da oni veoma često doživljavaju i iskustva viktimizacije.

ZAKLJUČAK

Istraživanja su pokazala da su maloletni prestupnici veoma često i sami žrtve krivičnih dela. Kauzalnost delinkvencije i viktimizacije iskazana je tvrdnjom da postoji veća verovatnoća viktimizacije prestupnika u odnosu na lica koja nisu prestupnici, dok je s druge strane veća verovatnoća prestupništva lica koja su nekada bila žrtve krivičnog dela u odnosu na osobe koje nisu doživele viktimizaciju.

Može se zaključiti da postoje različiti faktori koji povezuju prestupništvo i viktimizaciju maloletnika (muški pol, povezanost sa delinkventnim vršnjacima, rizičan stil života, zloupotreba droga i alkohola, nasilje u porodici, faktori sredine itd.). Nalazi brojnih autora povezuju pojedine individualne faktore, kao što je samokontrola, sa prestupništvom i viktimizacijom. Primera radi, u slučajevima krivičnih dela koja su povezana sa osvetom, bes predstavlja jedan od presudnih faktora koji često vodi do spirale viktimizacije i prestupništva (Entorf, 2012). Saznanje o postojanosti tih faktora tokom vremena mogla bi usmeriti nastojanja praktičara da pravovremeno primene odgovarajuće tretmane.

Jedan od metodoloških problema u identifikovanju prestupnika–žrtava jeste u tome što osobe koje se bave kriminalnom

aktivnošću veoma često ne prijavljuju slučajeve viktimizacije zbog straha od mogućih negativnih implikacija. Postojanje stavova o žrtvama „drugog reda” takođe doprinosi praksi zanemarivanja njihovih potreba.

Okolnost da su programi tretmana i podrške uglavnom koncipirani tako da se bave samo jednim aspektom problema kriminaliteta (viktimizacija ili prestupništvo), ostavlja po strani važne segmente celokupnog fenomena. Trebalo bi imati u vidu i u većoj meri uvažiti činjenicu da su oni koji vrše krivična dela veoma često i njihove žrtve (prethodne ili potencijalne), što će omogućiti obuhvatanje svih njihovih potreba za tretmanom. S druge strane, aktivnosti usmerene ka podršci „pravih” žrtava moraju izaći u susret legitimnoj potrebi za zaštitom prava, dostojanstva i integriteta ličnosti, kao i onih potreba žrtava čije bi ignorisanje predstavljalo faktor rizika prestupništva.

U zaključku ovog rada valjalo bi izdvojiti i neke od preporuka koje bi mogle usmeriti buduća istraživanja u ovoj oblasti. Jedan od glavnih problema u istraživanju preklapanja žrtva–prestupnik je nedostatak longitudinalnih anketa koje bi omogućile praćenje tokom vremena. Na taj način bi bilo moguće ustanoviti da li je nakon viktimizacije došlo do pojave kriminalne aktivnosti, i obrnuto, slučajeve viktimizacije kao posledice prestupništva. Stabilnost faktora rizika je važan pokazatelj moguće trajektorije razvoja prestupništva i viktimizacije. Stoga bi bilo interesantno ispitati da li tokom vremena dolazi do promene individualnih i situacionih faktora koji povećavaju rizik viktimizacije i prestupništva. Pojedini autori ukazuju na metodološki značaj longitudinalnih studija u ispitivanju zajedničkih trajektorija razvoja prestupništva i viktimizacije, što se nameće kao buduća tema za istraživače koji se bave ovim fenomenom.

LITERATURA

1. Berg, M., Stewart, E., Schreck, C., & Simons, R. (2012). The victim-offender overlap in context: Examining the role of neighborhood street culture. *Criminology*, 50(2), 359-389.
2. Black, D. (1983). Crime as Social Control. *American Sociological Review*, 48(1), 34-45. doi:10.2307/2095143
3. Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. Fattah (Ed.) *From Crime Policy to Victim Policy* (pp. 17-30), Basingstoke: Macmillan.
4. Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588-608. doi:10.2307/2094589
5. Deadman, D., & Macdonald, Z. (2004). Offenders as victims of crime?: An investigation into the relationship between criminal behaviour and victimization. *Journal of Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*, 167(1), 53-67. doi:10.1111/j.1467-985X.2004.00291.x
6. Entorf, H. (2012). Criminal Victims, Victimized Criminals, or Both? An Econometric Analysis of the Victim-Offender Overlap. Manuscript prepared for the IZA conference on the economics of risky behaviour, Istanbul. Mimeo. Preuzeto sa http://www.iza.org/conference_files/riskonomics2012/entorf_h97.pdf
7. Entorf, H. (2013). Criminal victims, victimized criminals or both? A deeper look at the victim-offender overlap. IZA discussion paper, No. 7686. Preuzeto sa: <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/90015/1/dp7686.pdf>
8. Finkelhor, D., & Asdigian, N. L. (1996). Risk factors for youth victimization: Beyond a lifestyle/routine activities theory approach. *Violence and Victims*, 11(1), 3-19. pmid:8870212
9. Foreman-Peck, J., & Moore, S. (2010). Gratuitous violence and the rational offender model. *International Review of Law and Economics*, 30(2), 160-172.
10. Gottfredson, M. R. (1981). On the etiology of criminal victimization. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1973-), 72(2), 714-726. doi:10.2307/1143011

11. Hentig, H. V. (1940). Remarks on the interaction of perpetrator and victim. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 31(3), str. 303-309.
12. Jennings, W.G., Higgins, G., Tewksbury, R. E., Gover, A. R., & Piquero, A. R. (2010). A longitudinal assessment of the victim-offender overlap. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(12), 2147-2174. pmid:20068116
13. Jennings, W., Piquero, A., & Reingle, J. (2012). On the overlap between victimization and offending: A review of the literature. *Aggression and violent behavior*, 17(1), 16-26.
14. Karmen, A. (2013) *Crime victims: An introduction to victimology*. Belmont. CA: Wadsworth. Preuzeto sa <http://www.cengagebrain.com.au/content/9781285286624.pdf>
15. Lauritsen, J. L., Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1991). The link between offending and victimization among adolescents. *Criminology*, 29(2), 265-292. doi:10.1111/j.1745-9125.1991.tb01067.x
16. Lauritsen, J. L., & Laub, J. H. (2007). Understanding the link between victimization and offending: New reflections on an old idea. *Crime Prevention Studies*, 22, 55-75.
17. Lindgren, M., & Nikolić-Ristanović, V. (2011). *Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: OEBS.
18. Menard, S. (2009). *Victimization and illegal behavior*. Preuzeto sa http://dev.cjcenter.org/_files/cvi/VictimizationandIllegalBehaviorpress_000.pdf
19. Osgood, D. W., Wilson, J. K., O'malley, P. M., Bachman, J. G., & Johnston, L. D. (1996). Routine activities and individual deviant behavior. *American Sociological Review*, 61(4), 635-655. doi:10.2307/2096397
20. Ousey, G., Wilcox, P., & Fisher, B. (2011). Something old, something new: Revisiting competing hypotheses of the victimization-offending relationship among adolescents. *Journal of Quantitative Criminology*, 27(1), 53-84.
21. Posick, C. (2013). *Untangling offending and victimization: a comparative study of the victim-offender overlap.*, Boston: Northeastern University. Doctoral dissertation. Preuzeto sa

http://iris.lib.neu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1015&context=criminology_diss2014 Jan 22.

22. Schreck, C., Stewart, E., & Osgood, W. (2008). A reappraisal of the overlap of violent offenders and victims. *Criminology*, 46(4), 871-905.
23. Shaffer, J. (2004). The victim-offender overlap: Specifying the role of peer groups. US Department of Justice, Report document No. 205126. 2013 Sep 11. doi:<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/205126.pdf>
24. Singer, S. I. (1981). Homogeneous victim-offender population: A review and some research implications. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1973-), 72(2), 779-788. doi:10.2307/1143015
25. Stevković, Lj., & Nikolić-Ristanović, V. (2016). Viktimizacija i delinkvencija. U V. Nikolić-Ristanović (Ur.) *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavljivanjem delinkvencije* (str. 249-305), Beograd: IGP Prometej.
26. Vasiljević-Prodanović, D. (2012). Reintegrativno posramljivanje: Neformalno sredstvo formalne socijalne kontrole kriminaliteta. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(3), 483-502. doi:10.5937/specedreh11-2637
27. Vasiljević-Prodanović, D. (2013). Žrtva kojoj je potrebna pomoć ili prestupnik koji zaslužuje kaznu. U V. Nikolić-Ristanović (Ur.). *Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet: između zaštite i zloupotrebe. Knjiga apstrakata* (str. 25). Beograd: Viktimološko društvo Srbije.
28. Vasiljević-Prodanović, D. (2016a). Porodica i delinkventno ponašanje mladih. U V. Nikolić-Ristanović (Ur.). *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavljivanjem delinkvencije* (str. 77-150). Beograd: IGP Prometej.
29. Vasiljević-Prodanović, D. (2016b). Škola i delinkventno ponašanje mladih, u V. Nikolić-Ristanović (Ur.) *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavljivanjem delinkvencije* (str. 151-172), Beograd: IGP Prometej.

JUVENILE OFFENDER AS A CRIME VICTIM

Danica Vasiljević-Prodanović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

There is a stereotype of an ideal victim that deserves attention and sympathy of the public because it is helpless and has not done anything to cause harm or damage inflicted on her. In real life, a victim can often have quite the opposite attributes and identities. Recent studies deal with the phenomenon of victim-offender overlap, or the circumstance in which an individual is the victim and the offender at the same time. Numerous authors state that offenders are more likely to become crime victims than non-offenders, while on the other hand, crime victims are more likely to become offenders than non-victims. This article provides an overview of some of the characteristics of the victim-offender overlap phenomenon in the context of adolescents, aiming to point out the theoretical determinants and practical implications of the relationship between offending and victimization of juveniles. Studying this relationship is a current topic in criminology and victimology, which also has applicative importance for making various decisions in juvenile justice system.

Key words: delinquency, victimization, juvenile offender, victim-offender overlap

Primljeno: 15.06.2017.

Prihvaćeno: 27.09.2017.